

7. Семья как объект философского и социального исследования/Голофаст В. Б., Лейман И. И., Харчев А. Г. и др.- Л.: Наука, 1974.- 150.
8. Антонов А.И. Социология семьи / Антонов А.И., Медков В.М. - М.: Изд. Мгу: Изд-во Международного университета бизнеса и управления ("Братя Карич"), 1996.- 304 с.
9. Руденко Т. П. Молода сім'я в Україні: соціально-філософський аналіз / Руденко Т. П. - К.: Знання-Прес, 2004. – 18 с.
10. Пономарев А. И. Развитие семьи и брачно-семейных отношений на Украине: этносоциальные проблемы / Пономарев А. И. - К.: Наукова думка, 1989.-313 с.
11. Українське суспільство: десять років незалежності (соціальний моніторинг та коментар науковців) / За ред. В.М. Ворони, М.О.Шульги.- К.: Інститут соціології НАН України, 2001. - 662 с.
12. Алексеєнко Т. Ф. Виховний потенціал сім'ї в сучасних умовах/ Алексеєнко Т. Ф. // Український соціум. К.: 2002. – 143 с.

Ільїна Галина Володимирівна – кандидат філософських наук, доцент Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК: 111.32+57.016.3+141.78-028.22

ВІЗУАЛЬНІ ПРАКТИКИ ПОСТМОДЕРНІЗМУ В ПАРАДИГМІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ДЕКОНСТРУКЦІЇ ЛЮДИНИ

В статті аналізується проблема візуальної парадигми у філософській культурі постмодернізму. Його концепція «тілоцентризму» відкриває можливість спектру візуальних метафор, що стає підставою критики раціоналізму. Постмодернізм в широкому смислі слова – це філософсько-культурологічна транскрипція інформаційного світу, в якому візуально-образне заміщає слово і текст. Постмодерністський стиль мислення визначається в статті як візуалізований, тексти в якому передаються шляхом образних метафор.

Ключові слова: *постмодернізм, візуальний, вербальний, інформаційний, сприйняття, образ, тілесність, уява.*

ВИЗУАЛЬНЫЕ ПРАКТИКИ ПОСТМОДЕРНИЗМА В ПАРАДИГМЕ ИНФОРМАЦИОННОЙ ДЕКОНСТРУКЦИИ ЧЕЛОВЕКА

В статье анализируется проблема визуальной парадигмы в философской культуре постмодернизма. Его концепция «телоцентризма» открывает возможность спектру визуальных метафор, что становится основанием критики рационализма. Постмодернизм в широком смысле слова – это философско-культурологическая транскрипция информационного мира, в котором визуально-образное замещает слово и текст. Постмодернистский стиль мышления определяется в статье как визуализированный, тексты передаются путем образных метафор.

Ключевые слова: *постмодернизм, визуальный, вербальный, информационный, восприиме, образ, телесность, воображение.*

VISUAL PRACTICE OF POSTMODERNISM IN THE PARADIGM OF INFORMATION DECONSTRUCTION OF PERSON

The article analyzes the problem of the visual paradigm in the philosophical culture of postmodernism. His concept of "body-centeredness" opens up the possibility of a spectrum of visual metaphors, which becomes the basis of the critique of rationalism. Its concept of "body-centeredness" opens up the possibility of a spectrum of visual metaphors, which becomes the basis of the critique of rationalism. Postmodernism in the broad sense of the word is a philosophical and culturological transcription of the information world in which the word and text are replaced by the visual and

pictorial. Postmodern style of thinking is defined as visualized, texts are transmitted through figurative metaphors.

Key words: *postmodernism, visual, verbal, informational, perception, image, corporeality, imagination.*

Постановка проблеми. Розвиток неокласичної філософії спонукав нове інтелектуальне явище – культуру і філософію постмодернізму. Вона представляє собою комплекс критично-творчих ідей, які постали опозицією раціональному мисленню епохи Модерну. Ціннісні орієнтації постмодернізму зовсім інші, ніж смислові орієнтації модернізму. Якщо Модерн вважав основними цінності свободи (*liberty*), рівності, братства, а також ідеал «досконалого суспільства» і «досконалої людини», то в постмодернізмі ними виступають свобода (*freedom*), різноманітність, толерантність і погляд на суспільство, де «всі автори і актори». Його основними поняттями є плюралізм і деконструктивізм, які передбачають рішучу відмову від ідей цілого, універсального і абсолютного, відмову від «гранд-нарративів», так само як і від аналітичних процедур пошуку смислу. Критикуючи нарративізм, постмодернізм демонструє нову інтелектуальну культуру мислення, в якій здійснюється акцент на можливості візуального мислення, яке набуває розвитку в інформаційну епоху.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виявленню сутності філософії постмодернізму і культури мислення присвячені численні роботи як за рубежом, так і у вітчизняному дискурсі. Серед них можна виокремити дослідження В. Декомба, В. Канке, П. Козловські, В. Кутирьова, Д. Міхеля, В. Подороги, Г. Тульчинського, М. Епштейна, І. Ільїна, Б. Соколова, С. Куцепал та інших. Візуальний аспект філософії постмодернізму досліджують К. Батаєва, М. Ямпольський, К. Метц, Ж.-Л. Марйон та ряд інших вчених.

Мета статті полягає в аналізі візуальної парадигми у культурі мислення філософії постмодернізму, виявленні її дотичності до сучасної інформаційної епохи в контексті поведінки, діяльності і перспектив інтелектуальної діяльності людини.

Виклад основного матеріалу. В смисловому просторі неокласичної філософії, найбільш широко представленому у феноменології, екзистенціалізмі, герменевтиці, філософській антропології, увагу привертає нове інтелектуальне явище – філософія постмодернізму. Вона представляє собою комплекс критично-творчих ідей, які постали опозицією філософським, соціальним і культурним цінностям, що склалися в межах раціонального мислення у добу Модерну. Критикуючи модернізм, постмодернізм пропонує нові нарративи замість класичних, раціональних: перфоманс – мінливість подій, ситуативність; симулякр – творчий монтаж імітованої реальності; ефективність, а не істина, мова і комунікація як джерело легітимації знань; актуальність завдань, що відносяться до «тут і тепер».

Привабливість постмодернізму полягає насамперед у задекларованій ним відсутності будь-якої позиції, що стало єдиним критерієм стилістики і метафористики. Другим привабливим аспектом постмодернізму є створене ним враження технологічності й майстерності, що передбачає як загальну ерудицію, так і володіння словом. Осмислення явища як твору, підкреслена демонстрація його замислу, всіх можливих мотивацій і технік втілення замислу, надають філософії і поезії вид не тільки аналітики, але й теорії і методики творчості, створення нової реальності [11, с. 36].

Постмодернізм демонструє свій урок осмислення дійсності, людини та її місця в ній, показує свої більш глибокі досягнення. Мова йде про «тілоцентризм», спробу заміни ідеї раціональності у всіх її проявах і конотаціях від розумності до ефективності (слова і діла). Суть справи в тому, що до кінця минулого століття визрів і набув загального характеру сумнів в раціональності як такий. І в постмодернізмі був зроблений наступний крок – «в напрямку зміни системоутворюючого центру сучасної культури як переходу від Слова до Тіла, від інтелектуальності і духовності до тілесності, від вербальності до зорового образу, від раціональності до «нової архаїки», коли в центрі ментальності і дискурсу постає тіло, плоть»

[11, с. 37]. В постмодерністському досвіді тілесність і ментальність немовби міняються місцями: тіло стає внутрішнім, а ментальність – зовнішнім планом змісту, який «читається». Тілесність у всьому спектрі просторово візуалізованих метафор стає домінантою реальності того, що відбувається, порятунком від «симулякрізованих пустот».

Ірраціональність тіла, перехід в базових пізнавальних відчуттях від зору і слуху до тактильності, до своєрідного дискурсу, який відкрив нові проблемні поля філософування, які ігнорувалися раніше. Так в тілоцентричній парадигмі виникла можливість говорити про межі «онтологічного вирішення тіла», феноменології «комунальної тілесності», анатомії «спокійної думки», філософському осмисленні «тілесності ландшафту» [9] тощо.

Фактично мова йде про «бунт тіла» проти реальності. Уявлення змушує тіло страждати від того, що воно не підготовлене до нової ролі, до можливості бути тілом без властивостей. Уявлення переносить причину із середовища в область галюцинацій, мінлива конфігурація яких змушує кожного разу по-новому вирішувати питання про значимі причини. Щоб відповідати на ці довільні причини, тілу не потрібні наперед дані властивості. Йому потрібно «розсіюватися», тобто бути «достатньо невизначеним, щоб рухатися по логіці будь-якої уявної невизначеності» [3, с. 34].

Іншими словами, «бунт проти реальності» звільнив нестабільність уявного, відкрив відсутність реального, до зустрічі з яким організм був не готовий. Адже очі повинні були бачити невидиме, а руки повинні були «хватати» пустоту. Організм зіштовхнувся з тим, для чого в нього не було структурності. Тіло людини самовизначилося для того, щоб бути не організмом, а тілом того, яке «саме діє на себе» і, таким чином, не пов'язане зі спонукальними причинами «зовнішнього середовища» [3, с. 34].

В тілі уявного ніщо не репрезентативно. Воно не має іншого буття, крім ритуально символічного і симулятивного. Це не тіло анатома або фізіолога, для яких воно як роман для критика – щось структурне. З тіла може вилучити суть (плоть) тільки уявне, побачене «внутрішнім зором». Уявне, те, що бачиться в уяві, як океан Станіслава Лема, постає в якості текучості, мінливості і неповторності. Для нього неможливо знайти загальні закони і його неможливо осмислити в загальних поняттях. В кожний момент воно не повторює себе. Його одиничність суперечить будь-якій універсалізації. В кожній точці те, що уявляється, бачиться через уяву, «непередбачувано розгалужується». Синтез непередбачуваних локальностей уявного утворює бажання і почуття, які виникають раптом, несподівано. «Раптом» – це випадковість; уявлюване «грає» з випадковістю і наштовхується на опір тіла. «Тіло – це не гра уявлення, це його функціональний орган. В співмірності уявного і тілесного народжується письмо без знаків, без слів» [3, с. 34-36].

Тілоцентризм володіє всіма ознаками «стресогенної лімітальної ментальності», характерної для ситуацій переходу (реформ, соціальних змін тощо), з її типовими темами акцентованого гумору, травестуванням, підвищеною увагою до теми смерті, інтересом до соціальних девіацій, наукової раціональності, містицизмом, езотерикою тощо. Вказані процеси розгортаються на фоні динамічного формування масового суспільства, насамперед за рахунок експансії «масової культури» та обслуговуючих її засобів масової інформації (мас-медіа). Ситуація посилюється і закріплюється соціальною практикою торгової і політичної реклами з істотним психоаналітичним підґрунтям (тілесна таємниця, оволодіння чужим внутрішнім простором), технологіями формування і просування привабливого іміджу, тобто наглядного в своїй тілесній цілісності образу, формування іміджології для обслуговування бізнесу, політики, масової культури. Наслідком цих процесів стало витіснення слова (літератури) на периферію художнього досвіду і переміщення в ядро художньої культури візуального (насамперед – екранного: кіно, відео, телебачення, мультимедіа) мистецтва, в основі якого – показ людського тіла і зорові метафори, апеляція до тіла в його частинах, насамперед – в якості еротичної символіки [11, с. 40].

За цими процесами вловлюється динаміка семіотичних (знакових) засобів соціальної комунікації. Наступним кроком в цьому циклі стало виникнення власне знаків: спочатку

іконічних, які заміщають реальні предмети і феномени на основі подібності їм (малюнки, схеми, карти тощо), потім індексних, які знаходяться з означуванням в причинно-наслідкових відносинах, і нарешті – символічних, що знаходяться з означуванням в суто умовно-конвенціональних відносинах. При збереженні ролі іконічних та індексних знаків подальша еволюція засобів масової комунікації була пов'язана все-таки переважно символічними знаковими засобами. Отже: мова, усне слово, писемність, друковане слово, штучні мови науки, ЗМІ, інформаційні технології. В підсумку виникає нова тілесність [11, с. 41].

В контексті тілоцентризму фактично формується візуалістика постмодернізму, яка визначила місце і становище сучасної людини, має витоки в культурі Модерну. Як вже зазначалося, в епоху Нового часу людина перетворюється на спостерігача картини світу, розглядаючи її за допомогою оптичних приладів (мікроскопа, телескопа), регулюючи освітлення і ракурси спостереження, знаходячи найбільш вирашні варіанти бачення. Постає Спостерігача доповнює постає Фланера, «легковажного прогульника», який намагається в оточуючому середовищі, на вулицях побачити «щось цікаве», яке «розвіє» нудьгу [2]. Погляд Фланера вихоплює з довколишньої «картини світу» окремі, цікаві для нього деталі, речі, обличчя, підкреслює їх незвичність, несхожість з іншими.

Режими бачення Спостерігача і Фланера знаходяться у відношеннях інверсії: масштабності, рельєфності, контрастності бачення Спостерігача протиставляються побачені Фланером деталі, окремі сторони, унікальність речей, які інші «не роздивилися». В своїй позиції і Спостерігач, і Фланер в однаковій мірі протиставлені світу як суб'єкти, за власним бажанням абстрактно і байдуже характеризуючи та «оцінюючи» сутність світу. При цьому вони займають пасивні, «зовнішні», вичікувальні позиції стосовно подій, які відбуваються навколо в оточуючій реальності. Постмодерний дискурс створив нові режими і нове розуміння бачення. Найбільш поширеним концептом у постмодерній візуалістиці, з її опорою на тілесність, стає поняття «погляду», витіснивши на другий план зір, бачення, око. За виразом Ж.-П. Сартра, око слугує лише «опорою для погляду» [10, с. 280]. Око дистанціюється від світу, тоді як погляд «без відстані» розміщується на поверхні того, що спостерігається. З точки зору Ж. Лакана, погляд знаходиться «на боці речей» [7, с. 120]. Тобто він безпосередньо пов'язаний з об'єктом споглядання.

Завдяки погляду можна «проникнути» в таємницю, яка не «ховається» збоку, але і не виставляє себе під двозначний погляд. Вона просто «сама себе не бачить» [4, с. 391], – зазначає Ж. Дерріда, – як і будь-яке слово». Скільки б ми не говорили про таємницю, вона залишиться таїною, безмовною, безпристрасною, як «хора, чужа будь-якому вимислу, як в смислі *Geschichte* або *res gestae*, так і в смислі знання та історичної розповіді (*episteme*, *historia rerum gestarum*), чужій будь-якій періодизації, будь-якій епохалізації. Вона мовчить не для того, щоб зберегти якісь слова в резерві або для відступу, а тому, що залишається чужою словам» [4, с. 387].

Разом з тим жодна дискусія не може розпочатися або одержати розвиток без таємниці. Незалежно від того, рахуються з нею або ні, таємниця безпристрасно залишається на своєму місці, на відстані, поза зоною досяжності. В зв'язку з чим з нею не можна не рахуватися. Через літературу, слово відкривається можливість сказати про таїну (таємне) все, але це її не стосується, не торкається. Коли втрачається сенс розкриття таїни за допомогою тексту, то її «поклик» відсилає до чогось іншого, а саме до «погляду». Завжди можна «піддати огляду» таїну, змусити її «говорити», створити «видимість, що вона існує там, де її немає» [4, с. 391]. Але погляд виокремлює таїну з потоку фактів повсякденності.

На основі концепції «погляду» можна визначити: якщо в основі модерної візуалістики знаходиться «дистанційний» розгляд предметів зовнішнього світу, то в постмодерній візуалістиці центральним стає концепт «погляду», який долає дистанцію між інстанцією «Я» і зовнішнім світом (Іншим). Постмодерна практика бачення «передбачає усунення суб'єкт-об'єктної розірваності, стверджуючи злиття Споглядача і того, що споглядається, у феномені уважного і зацікавленого погляду» [1, с. 59]. Погляд одночасно і нейтралізує дистанцію між

тим, хто дивиться, і тим, на що він дивиться, але не в змозі остаточно її усунути. «Коли ми бачимо щось і раптом відчуваємо торкання цього щось, – говорить Ж. Діді-Юберман, – ми в дійсності відкриваємося сутнісному виміру погляду, згідно з яким бачення стає цією асимптотичною грою близького (до відчуження реального або уявного) і далекого (до зникнення, втрати, реальних або уявних)» [5, с. 139].

Філософа і вченого епохи Модерну насамперед цікавила природа людського зору, методи його удосконалення, способи організації кращої перспективи бачення зовнішніх об'єктів. Тобто перше місце займали суб'єктно-орієнтовані проблеми візуалістики. У нову, нашу епоху філософ-постмодерніст намагається відійти від проблематики «як-бачення і зосередитися на питаннях «що-бачення»: він розміщує себе в самому світі образів і речей, – він їх розглядає, намагається проникнути «в середину їх візуальної плоти» [1, с. 59].

Візуальні практики постмодерного періоду здійснюються в двох режимах – *mania* і *philia*. Манія (гр. *mania* – безум, пристрасть, прагнення) друга частина складних слів, які означають сильну пристрасть, любов, хворобливе прагнення до того, що виражено у першій частині слова (наприклад, графоманія, клептоманія). Філія (гр. *philia* – любов, дружба, але взаємна) – частина складних слів, які означають схильність, любов до чогось (наприклад, філософія, філологія).

Людина, яка практикує спосіб *відеофілії*, є тонким поціновувачем видовищ і образності, володіє тонким естетичним смаком. Вона приділяє увагу лише тим візуальним феноменам, які є естетично досконалими, змушують міркувати, дають фактурність відео-образу, здійснюють катарсис. Відеофіл (як і синефіл, фотофіл, театрофіл, телефіл) «вписаний у видовище, як у певне середовище існування, і є його частиною. Він настільки розчинений у видовищі, що воно стає частиною його самого» [1, с. 60].

Погляд людини в реальності постмодерністських смислів, народжених інформаційною епохою, може функціонувати і в режимі *відеоманії*. Вона залучає сучасну людину в коло зорових вражень, спрямовуючи її до нового досвіду візуальних форм і видовищ, ставлячи перед нею недосяжну мету – побачити і включити в себе все, що є в світі – всі чудеса, всі шедеври, всі образи і тіла. Відеоман прагне знайти глядацький центр: саме він породжує видовище (фільм, спектакль), а не режисер. Породжує фактом своєї присутності й актом споглядання зображення. «Дивлячись фільм, я допомагаю йому народитися, допомагаю йому жити, оскільки саме в мені він буде жити і він створений для того, щоб існувати тільки під поглядом глядача» [8, с. 117], – говорить К. Метц. Відомий адепт віртуальної (інформаційно-візуальної) свідомості Д. Деннет власне людську свідомість порівнює з «fame», що в контексті означає мимовільну, короткочасну популярність, недовговічну славу, «дим». Це очевидна репродукція з картини пропливаючих з одного кута екрану монітора до іншого, мінливих і десь за ним зникаючих геометричних фігурок – сингулярностей. На Землі виникає нова реальність, представники якої, посилюючи свій вплив, перетворюють в іншу планету [6, с. 79].

Чим далі розгортається і модифікується віртуальна реальність, обростаючи понятійним апаратом, тим ясніше видно, що віртуальний світ з домінантою візуального претендує бути єдиним, первинним і парадигмальним. Вона народжена в самій собі, з центризмом і «новим монізмом» (Ж. Дельоз), в суто суб'єктивній, відчуженій формі. Деконструкція «означуваного» і «означаючого» перетворює віртуальну реальність в нову постлюдську онтологію і метафізику. В її вимірі всі слова, тексти «зливаються» в одну суцільну інформацію та гру «топологічних форм» [6, с. 75].

Розшифрування цієї ситуації показує: людина розпалася на фактори і сили; у цій якості вона вступає у відношення з технікою, насамперед з комп'ютерною («кремнієм»), яка бере реванш над життям і природною людиною («вуглицем»); генна інженерія, маніпулюючи людською тілесністю, руйнує її цілісність як організму; перемога над «означаючим» означає перемогу над суб'єктивністю людини. В цій ситуації візуальна парадигма виступає частиною інформаційної деконструкції людини. Але в цьому полягає специфіка і особливість постмодерністського мислення.

Висновки. Візуальний поворот в епоху постмодерну проявляє себе в повсюдному інтересі до реальності, зримих образів і форм сприйняття. Тексти філософів-постмодерністів передаються шляхом візуальних метафор, вони володіють просторово-топологічною рельєфністю. Подібний візуалізований і топографічний стиль мислення визначається як мислення через концепти і концептуальні персонажі (а не логічні поняття), які володіють смисловою консистенцією, просторовим місцеположенням і темпоральною визначеністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Батаева Е.В. Видимое общество. Теория и практика социальной визуалистики: Монография / Е.В. Батаева. – Х.: ФЛП Лысенко И.Б., 2013. – 349 с.
2. Бауман З. От паломника к туристу [Электронный ресурс] / З. Бауман // Социологический журнал. – 1995. – № 4. – Режим доступа: <http://www.socjournal.ru/article//98>
3. Гиренок Ф. Абсурд и речь. Антропология воображаемого / Ф. Гиренок. – М.: Академический Проект, 2012. – 237 с.
4. Деррида Ж. Эссе об имени / Ж. Деррида // Всемирная философия. XX век. – Мн.: Харвест, 2004. – С. 381-392.
5. Диди-Юберман Ж. То, что мы видим, то, что смотрит на нас / Ж. Диди-Юберман. – СПб.: Наука, 2001. – 263 с.
6. Кутырев В.А. Философия постмодернизма / В.А. Кутырев. – Нижний Новгород, 2006. – 95 с.
7. Лакан Ж. Ниспровержение субъекта и диалектика желания в бессознательном у Фрейда // Ж. Лакан. Инстанция буквы в бессознательном или судьба разума после Фрейда. – М.: «Русское феноменологическое общество»; «Логос», 1997.
8. Метц К. Воображаемое означающее. Психоанализ и кино / К. Метц. – СПб.: Изд-во Европ. ун-та, 2010. – 336 с.
9. Подорога В. Метафизика ландшафта / В. Подорога. – М.: «Канон+» РООИ «Реабилитация», 2012. – 550 с.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: Опыт феноменологической онтологии / Ж.-П. Сартр. – М.: Республика, 2000. – 639 с.
11. Тульчинский Г.Л. Слово и тело постмодернизма / Г.Л. Тульчинский // Вопросы философии. – 1999. – № 10. – С. 35-53.

Канюк Іван – магістрант соціально-гуманітарного факультету Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Кіссе Антон Іванович – доктор політичних наук, доцент кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 130.1. +316+ 165.745

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ В СУСПІЛЬСТВІ

У статті здійснено аналіз актуальних проблем сучасної української сім'ї в умовах соціально-економічних трансформацій в суспільстві. Актуальність даної теми зумовлено загальною кризою сім'ї. Проблеми сучасної української сім'ї становлять цілий комплекс психологічних, соціологічних, економічних, юридичних та інших проблем.

Ключові слова: сучасна сім'я, соціально-економічні трансформації, шлюбно-сімейні стосунки, сімейні проблеми, соціальна політика.

ПРОБЛЕМЫ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ СЕМЬЕ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ ТРАНСФОРМАЦИЙ В ОБЩЕСТВЕ